12. První vlna slovanského osídlení Českých zemí (6. – 7. století)
a) Příchod Slovanů a jejich první sídla

Po **pravěkém osídlení keltském** (mladší doba železná neboli doba laténská, asi od r. 500 př. Kr. do přelomu letopočtu) a **starověkém osídlení germánském** (zejména kmeny Markomani a Kvádové, doba římská, od přelomu letopočtu asi do r. 500 po Kr.) se v Českých zemích usídlili **Slované.**

Bezprostředním impulsem k jejich příchodu byla skutečnost, že velká část Germánů z Českých zemí se přesunula k jihu: posledním takovým tažením byl **průchod Langobardů** z dolního Polabí přes Čechy do rakouského Podunají v 5. století a jejich další postup přes jižní Moravu a Panonskou nížinu do severní i střední Itálie, kam dorazili v r. 568 (tato událost bývá tradičně považována za konec stěhování národů; viz V.A.).

Slované dorazili na české území po r. 500, zřejmě **především ze severovýchodu** přes Moravskou bránu a dnešní Náchodsko. Přicházeli **v několika vlnách,** především mírumilovně a **mísili se tu se zbývajícím germánským obyvatelstvem,** jemuž však **vtiskli svou kulturu včetně jazyka.** Zprvu osídlili především **lesostepní oblasti do zhruba 350 metrů nadmořské výšky:** tato území, pokrytá listnatými lesy, ale i křovinatými či travnatými porosty, bývala spjata s vývojem již předchozích populací. Během 6. století počet obyvatel Českých zemí dosáhl asi tří set tisíc.

Kosmas (asi 1045 – 1125): Kronika Čechů (též **Kronika česká;** *Kosmas je autorem první souhrnné české kroniky – psána latinsky*):

Když do těch pustin vstoupil člověk, ať to byl kdokoli – neznámo s kolika lidmi – hledaje příhodných míst k lidským příbytkům, přehlédl bystrým zrakem hory a doly, pláně a stráně, a tuším kolem hory Řípu mezi dvěma řekami, Ohří a Vltavou, prvá zařídil sídla, prvá založil obydlí a radostně na zemi postavil bůžky, jež s sebou na ramenou přinesl.

Hora Říp (456 m) u Roudnice nad Labem: někdejší sopka je přirozenou dominantou krajiny východně od dnešní Prahy.

Čeští Slované zakládali **vesnice** tvořené nejvýše **asi 10 polozemnicovými chatami,** doplněnými o **zásobní jámy** a často i o společné objekty (zejména **tavicí železářské pece**); v některých obydlích byly **kamenné ruční rotační mlýny,** jež sloužívaly několika rodinám dohromady. Slované pěstovali **obilí** (pšenici, ječmen, žito, oves a proso) a **luštěniny** (hrách a čočku). Chovali **skot, prasata, ovce, kozy, koně, psy, kočky i kura domácího.** Okrajově si jídelníček zpestřovali ulovenou zvěřinou.

Jako i v jiných zemích raně středověké Evropy, také zde se na polích hospodařilo **přílohovým dvojpolním systémem.** Rozvinulo se **soukromé vlastnictví polností,** ovšem přetrvalo **společné využívání pastvin, lesů a vod.** Podstatný díl **řemeslné produkce** měl ráz **podomácké výroby,** takže profesní specializace se týkala jen zpracování kovů a podobných činností. Proto také vývoj sídel dlouho nesměřoval ke vzniku měst.

Osídlení má **výlučně vesnický charakter,** základní ekonomickou, prakticky zcela soběstačnou jednotkou je seskupení 2 – 5 navzájem blízkých osad (které se navíc v několikaletých intervalech přemisťují podle požadavků dvoupolního hospodaření). K orbě slouží **celodřevěné rádlo.** K tahu se používá skot, koně jsou velmi vzácní, mají charakter statusového symbolu (určují vysoké společenské postavení svých majitelů) a používají je bojovníci k jízdě. O duchovním životě obyvatel svědčí **žárové hroby** (pohřeb očistným ohněm) **v mohylách nebo plochých pohřebištích.**

Stavby ze slovanského archeologického skanzenu Březno u Loun:

Polozemnice se zásobnicí

Polozemnice

Pec

Oblasti se slovanským osídlením na území dnešní České republiky (včetně jejího nejbližšího okolí) kolem r. 600:

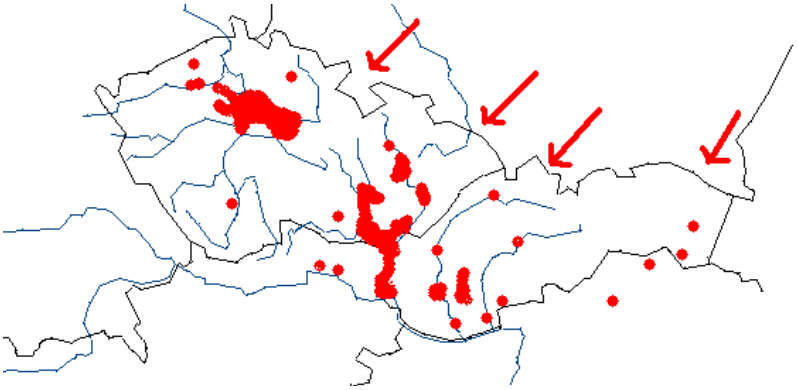

Shrnutí:

Slované se usadili na území dnešní České republiky po r. 500, asimilovali zdejší pozůstatky germánského obyvatelstva a vytvořili zemědělskou kulturu obdobnou jiným kulturám v dalších zemích Evropy. Vývoj ke vzniku státu však u Slovanů obecně probíhal pomaleji.

Otázky a úlohy:

1. Spočítejte průměrnou hustotu tehdejšího českého osídlení (údaj o počtu obyvatel najdete v textu; rozloha České republiky činí 78 866 km^2), porovnejte ji s hustotou současnou a najděte nějaký dnešní stát, jehož hustota osídlení nejvíce odpovídá českým údajům ze 6. století.

2. Podle výše uvedené mapky pojmenujte oblasti, jež se staly předmětem nejstaršího slovanského osídlení na území dnešní České republiky. Co mají zpravidla společného?

3. Zjistěte, kde se ve vašem okolí nachází nějaká slovanská archeologická lokalita, a napište o ní základní údaje (poloha, rozloha, datace, účel, případné významné nálezy objektů či předmětů). Podle možností připojte obrazovou dokumentaci (náčrtek, fotografie).

4. Charakterizujte situaci, jež v době příchodu prvních Slovanů do Českých zemí panovala v Itálii, Francii, na Britských ostrovech a v Rusku.

Výběr z odborné literatury: Michal Lutovský: Encyklopedie slovanské archeologie v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Praha 2001. Zdeněk Měřínský: České země od příchodu Slovanů po Velkou Moravu, I. Praha 2002. Rudolf Turek: Čechy na úsvitě dějin, Praha 2000. ***Výběr z uměleckých zpracování: Literatura:*** *Eduard Štorch: V šeru dávných věků (povídkový soubor), 1920.*

b) Sámova říše (623/626 – 658/661)

Slované usazení v Českých zemích a okolních oblastech se ocitli **na kulturním rozhraní mezi východem a západem Evropy:** tato hraniční pozice prolíná všemi následujícími etapami českých dějin a v určitém smyslu přetrvává dodnes.

V 6. – 7. století byl ve střední Evropě **východní svět** reprezentován především **kočovnými asijskými Avary** (viz V.A.). Ti se usadili v **Panonské nížině** (hlavně na území dnešního Maďarska). Vytvořili zde **kmenový svaz,** tedy útvar, který bývá někdy považován za předstupeň státu, jindy již za prvotní (zárodečné) stadium státního uspořádání. Kmenový svaz vzniká zpravidla ze strategických (vojenských) důvodů, o jeho politické organizaci mnoho nevíme, ale předpokládáme, že postrádala jednotnou soustavu zákonů i hospodářských (daňových) pravidel; svaz nemá ani pevně vymezené hranice, ale ty bychom v raném středověku nenašli ani u pokročilých států. Příkladem kmenového svazu ve vzdálené minulosti je svaz izraelských kmenů ve starověké Palestině za doby soudců (před r. 1000 př. Kr.; viz IV.B.12.d.).

Západní svět představovala **Franská říše,** v 5. – 8. století pod vládou Merovejců. K západní hranici Čech se franské území posunulo po r. 530, kdy Frankové dobyli říši germánských Durynků, jejíž někdejší existenci dnes připomíná německá spolková země Thüringen (Durynsko) severozápadně od Ašského výběžku České republiky.

Slované přišli **do kontaktu s Avary** již na Balkáně v 6. století **při společných útocích na Byzantskou říši.** Bojovní Avaři, jejichž muži nosili dlouhé vlasy spletené v copy a ozdobené sponkami, tvořili ve společném vojsku oddíly jízdy a Slované představovali část pěchoty. Z odlišného charakteru výzbroje těchto částí armády se zřejmě vyvinul nerovnoprávný vztah: **Avaři,** zvyklí jízdě na koni a v sedle střílející z luku nebezpečné šípy s trojbřitými hroty, **si část Slovanů podmanili.** Slované museli platit Avarům daně, a dokonce bojovali v předních řadách avarského vojska. Avaři si brali slovanské dívky i ženy za své partnerky a zplodili s nimi mnoho potomků. **Část smíšené avarsko-slovanské generace** však posléze odmítla podřízené postavení v rámci Avarské říše a zvedla proti ní **vzpouru.** Ta byla podnícena i oslabením Avarů po několika porážkách od Byzantinců a po vypuknutí vnitřních rozporů.

Povstání začalo pravděpodobně kolem Dunaje na dnešní slovensko-maďarské hranici. Tehdy (v r. **623 nebo 624**) do této oblasti také dorazila **karavana franských kupců** vedená mladým mužem jménem **Sámo.** Není vyloučeno, že početná výprava měla i diplomatické poslání: vyjednat avarskou podporu pro oživení obchodu mezi západní Evropou a Orientem nebo naopak podpořit Slovany proti avarskému nebezpečí a učinit z nich nárazníkové území, jež by bránilo Franskou říši před kočovníky z východu. V každém případě se však Sámo se svými ozbrojenci **účinně zapojil do úspěšného protiavarského** odboje a osamostatnivší se Slované si jej zvolili za **knížete:** takto vzniklá **Sámova říše** byla ovšem také pouhým **kmenovým svazem.** Zprvu k němu náležely západoslovanské kmeny obývající zhruba území dnešní České republiky, **jádro svazu** se nepochybně rozkládalo v nížinách **kolem řeky Moravy.** V následujících letech Sámova říše svedla ještě několik vítězných bitev s Avary. Samotný Sámo dobře splynul se slovanským prostředím: oženil se tu prý s 12 manželkami a měl s nimi řadu dětí.

O několik let později **Sámovi Slované** kdesi na území své říše **přepadli a oloupili početnou franskou obchodní karavanu.** Jako odvetu **franský král Dagobert I.** (poslední významný Merovejec před obdobím líných králů) vypravil v r. **631 nebo 632** proti Sámově říši **mohutné vojenské tažení.** Frankové postupovali třemi proudy. K rozhodujícímu střetnutí došlo, když se nejsilnější proud pokusil prorazit obrannou linii Sámových Slovanů u jejich pohraničního hradiště **Wogastisburgu:** v třídenní bitvě tu byli **Frankové na hlavu poraženi.** K jádru Sámovy říše nakonec nepronikly ani zbývající dva proudy franské armády. Dopad slovanského úspěchu byl dalekosáhlý: nejenže Sámova říše uhájila svou existenci, ale připojili se k ní i Polabští Slované, sídlící severně od Krušných hor, a možná i korutanští Slované v jihovýchodním Rakousku.

Kronika tak řečeného Fredegara (7. století):

Jedná se o franskou kroniku (jméno jejího autora je nejisté), která tvoří jediný písemný pramen referující výslovně o Sámově říši.

Austrasijci oblehnou pevnost Wogastisburg, kde zůstal největší oddíl statečných Vinidů, a po tři dny s nimi bojují; je tu mečem pobit velký počet lidí z Dagobertova vojska a potom davše se na útěk zanechají tam všechny stany i věci, které s sebou měli, a navrátí se do svých sídel.

Slovanské hradiště Wogastisburg nebylo dosud spolehlivě lokalizováno. Dnes se zdá, že by mohlo být s největší pravděpodobností ztotožněno s vrchem Rubín u Podbořan v severozápadních Čechách.

Sámo panoval 35 let, zemřel někdy v rozmezí let 658 – 661. Po jeho smrti se říše rozpadla; mezi její zřetelné důsledky můžeme započítat nepochybné vytvoření společenské vrstvy nejvýznamnějších bojovníků, tvořících jádro budoucí slovanské aristokracie.

Sámova říše po r. 632

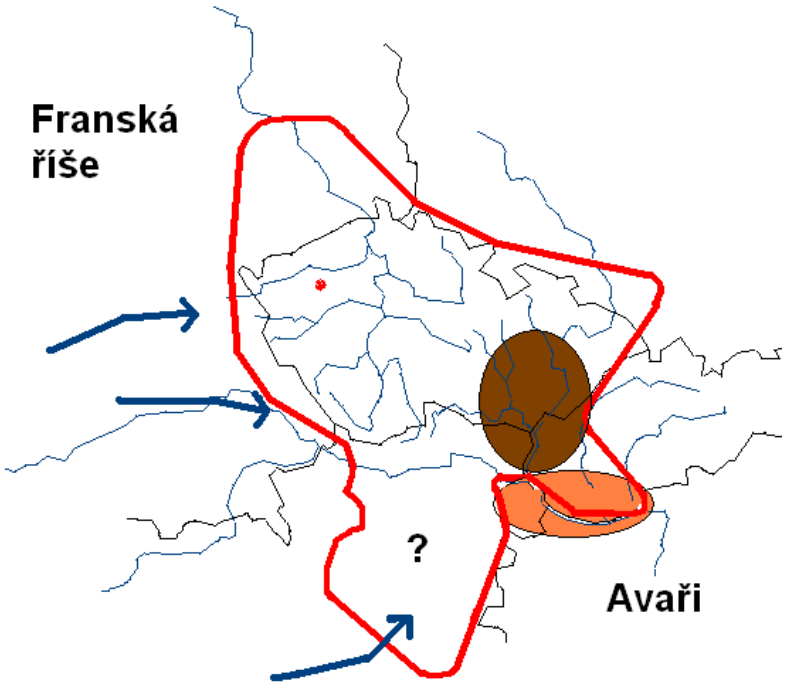

hranice Sámovy říše
oblast protiavarského povstání
jádro Sámovy říše
směry franského tažení v r. 631/632
předpokládaná poloha Wogastisburgu
? nejistá součást Sámovy říše

Shrnutí:

Slované na území dnešní České republiky zaujali pozici mezi východním a západním okruhem evropské kultury. Prvním zřetelným výrazem tohoto vývoje byla Sámova říše v 7. století: kmenový svaz vedený franským kupcem Sámem. Říše se ubránila Avarům na východě i Frankům na západě. Připravila půdu pro vznik prvního vyspělého slovanského státu – Velké Moravy v 9. století.

Otázky a úlohy:

1. Respekt, který měli Slované z Avarů, se zřejmě promítl i do jazyka: původ českého slova *obr* se obvykle odvozuje od slova *Avar*. Dokážete tuto souvislost zdůvodnit?

2. Vyjmenujte dnešní státy, na jejichž území Sámova říše alespoň částečně zasahovala.

Výběr z odborné literatury:

Michal Lutovský – Naďa Profantová: Sámova říše. Praha 1995.

13. Druhá vlna slovanského osídlení Českých zemí (od konce 7. století) a Velká Morava (asi 832 - asi 907)

a) Vznik Moravského knížectví

Zhruba **poslední čtvrtina 7. století** je vyplněna **druhou fází slovanského osidlování Českých zemí** (první se odehrála v 1. polovině 6. století, viz V.11.a.). Nová vlna osadníků přichází tentokrát **z Podunají** a postupuje k severozápadu, přičemž znovu roste důležitost **úvalů podél řeky Moravy** (bývalo zde již jádro Sámovy říše). Jedná se o **společnost více rozvrstvenou (s jízdními vojenskými družinami),** která kromě vesnic či jednoduchých výšinných sídlišť buduje **i důkladně opevněná hradiště.** Ta byla založena na podobném stavebním i funkčním principu jako někdejší keltská oppida (viz III.F.3.c.), ale samozřejmě se od nich také lišila: obešla se bez klešťové či ulicové brány, nemusela mít akropoli a nenacházela se jen ve výrazně výšinných polohách, ale také třeba v rovinách na březích řek či říčních ramen (blatná hradiště). Slovanská síť hradišť byla ovšem ve srovnání s keltskou hustší (byť některá hradiště měla rozlohu jen několik arů). Podle archeologických výzkumů se na území České republiky nacházejí pozůstatky asi 300 slovanských hradišť či výšinných sídlišť. Písemné prameny však o celém období českých dějin od zániku Sámovy říše až do doby Karla Velikého (kolem r. 800) prakticky mlčí.

Na konci 8. století Frankové zničili Avarskou říši (a posledního jejího vládce násilím pokřtili). Další jejich politické úsilí bylo neseno zřetelnou **snahou pronikat co nejdále na jihovýchod.** Chtěli tak **zajistit svou východní hranici,** úspěšně konkurovat **Byzantské říši** a území franského římského císaře **více přiblížit podobě někdejšího antického římského impéria. Významná úloha** zde byla svěřena **církevním institucím:** důležitými opěrnými body franské moci se stala **nová biskupství** založená v **Řezně** a **Pasově** na Dunaji a v **Salcburku** v Alpách (všechny tři diecéze byly zřízeny r. 739, salcburská se však r. 798 dočkala i povýšení na arcibiskupství).

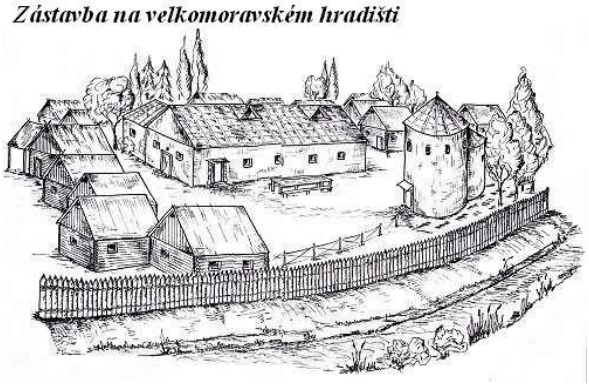
Zástavba na velkomoravském hradišti

Mezitím pokročil vývoj také na území západních Slovanů. **Kolem r. 800** tu dokonce vznikly **základy prvního malého státu: Moravského knížectví** (jeho obyvatelé se patrně sjednotili v kmen Moravanů)**. Centrem knížectví** se stalo **sedmihektarové hradiště Valy u Mikulčic** na ostrově v řece Moravě, dalšími významnými moravskými opěrnými body byla hradiště v dnešním Starém Městě u Uherského Hradiště, u Břeclavi (Pohansko), v Olomouci a u Znojma.

Zřejmě již před r. 800 se Moravské knížectví stalo **cílovým prostorem pro šiřitele křesťanství:** byli jimi zejména **misionáři vysílaní z Pasova** a snad je doplnily i **misie iroskotské.** Na některých moravských hradištích se objevily **kostely,** přičemž v Mikulčicích jich postupně vyrostlo hned dvanáct.

Shrnutí:

Od sklonku 7. století Slované v Českých zemích budovali také hradiště a výšinná sídliště, která svědčí o rostoucí společenské diferenciaci. Kolem r. 800 vytvořili nevelký stát Moravské knížectví. Začali do něj pronikat franští misionáři a založili tam i několik kostelů.

Otázky a úlohy:

1. Popište, jak a kudy byste cestovali z obce, kde leží vaše škola, do Mikulčic. Určete alespoň přibližně časovou (a případně i finanční) náročnost takové cesty.

2. Role salcburského arcibiskupství byla od počátku tak významná, že oslav jeho 1200. výročí se v r. 1998 v Salcburku zúčastnil i tehdejší papež. Jak se jmenoval a jaké byl národnosti?

b) Mojmír I., dynastie Mojmírovců a počátky Velké Moravy

V téže době **jako franští misionáři** však **k západním Slovanům pronikala i franská vojska.** Jejich **dobyvačné záměry** byly zdůvodňovány **ideou jediné křesťanské říše** (viz V.B.2., 4.c.). Franské úsilí zesílilo poté, co v r. 800 Karel I. Veliký získal titul římského císaře.

V letech **805 – 857** podnikli **Frankové osm vpádů do Českých zemí,** z toho třikrát až na Moravu. České země nikdy nedobyli, ale vážně pustošili zdejší krajinu. Proto již záhy po r. 805 přinejmenším **některé české kmeny** přijaly franský diktát a začaly Frankům – podobně jako leckteří jiní západní Slované – víceméně pravidelně odvádět poplatek, jímž si měly vykupovat chatrný klid zbraní. Takový poplatek se označoval jako ***tributum pacis*** *(daň z míru*) a v r. 822 jej dokonce platilo i Moravské knížectví. Vyslanci poplatných Slovanů se ovšem také mohli **účastnit některých jednání,** která **ve Franské (posléze Východofranské) říši** vedli králové se svými velmoži.

Někdy kolem r. 820 vykrystalizoval další západoslovanský stát – **Nitranské knížectví.** Zaujímalo západní Slovensko a přes hřebeny Malých a Bílých Karpat sousedilo s Moravským knížectvím. Vzestup Nitranska byl stvrzen (kolem r. 830) příchodem misijní výpravy vedené salcburským arcibiskupem Adalramem: sám Adalram vysvětil kostel na hradišti Nitře, kde sídlil **kníže Pribina** (patrně uvažující o svém křtu, protože se právě oženil s dcerou jednoho franského velmože).

V téže době (pravděpodobně r. 831) vyvrcholilo úsilí pasovských misionářů na Moravě, když tam pasovský biskup Reginhar pokřtil větší počet velmožů včetně prvního historicky doloženého **moravského knížete Mojmíra I.,** zakladatele **dynastie Mojmírovců.**

Krátce nato, zřejmě **v r. 832 moravský kníže Mojmír I. Nitransko dobyl a připojil je ke svému státu:** takto vzniklý celek, později ještě dále rozšiřovaný, získal (ovšem až v polovině 10. století, kdy již patřil minulosti) název **Velká Morava.** Pribina byl po své porážce z Nitranska vyhnán a uchýlil se do Franské říše, kde se dal pokřtít a stal se franským velmožem. Nakonec mu bylo svěřeno území u jezera Balatonu a tam si vystavěl své nové sídlo (dnešní Zalavár u Sármelléku).

Shrnutí:

Ve stopách franských misionářů útočila do Českých zemí franská vojska (podle představ středověkého římského císařství měly být pokřtěné národy začleněny do území Franské říše či jejích nástupnických států). Moravský kníže Mojmír I. (z dynastie Mojmírovců) posílil svoji pozici (asi r. 832) dobytím sousedního Nitranského knížectví na území západního Slovenska: tak vznikl stát Velká Morava.

Otázky a úlohy:

1. Odhadněte, proč právě Morava a západní Slovensko byly pro Franky tak významným cílem jejich expanze.

2. Vyjmenujte alespoň 3 významné události, které se přibližně v době vzniku Velké Moravy odehrály jinde v Evropě.

Výběr z odborné literatury: Lubomír E. Havlík: Velká Morava a středoevropští Slované. Praha 1964. Josef Poulík et al.: Velká Morava a počátky československé státnosti. Praha – Bratislava 1985. Kateřina Sučková – Roman Abušinov: Staročeské hrady, Příbram 2003. Dušan Třeštík: Vznik Velké Moravy. Praha 2002. ***Výběr z uměleckých zpracování: Literatura:*** *Eduard Štorch: Zastavený příval (román), 1940.*

c) Rastislav a úsilí o nezávislý rozvoj velkomoravského církevního života

Ve 40. a 50. letech 9. století došlo k sérii událostí prozrazujících, že zájem Franků na dění v Českých zemích neutuchá.

13. ledna **845** (již necelé dva roky po rozdělení Franské říše Verdunskou smlouvou) bylo v **Řezně** na dvoře východofranského krále Ludvíka II. Němce **pokřtěno 14 českých velmožů i s jejich družiníky.** Ač byli tito velmožové označováni jako knížata, dozajista nešlo o hlavy států (na území samotných Čech žádné neexistovaly): byli to místní náčelníci s nejasným rozsahem moci. Křest měl nemalý symbolický význam (dokonce v lednu 1995 u příležitosti jeho 1150. výročí sloužil v Řezně mši pražský arcibiskup kardinál Miloslav Vlk), ale do bezprostředního rozšíření křesťanství v Čechách se zřejmě nepromítl.

Zato v r. **846 vtrhl Ludvík Němec** s početným vojskem na **Velkou Moravu** a na tamější knížecí trůn dosadil **Rastislava,** jenž byl synovcem Mojmíra I. Ten pravděpodobně krátce předtím zemřel a to snad podnítilo Moravany k tomu, že zřejmě přestali Frankům platit tribut. Franské tažení pak bylo trestnou výpravou, která měla obnovit předchozí poměry. Nazpět se Ludvík vracel Podunajím a pak Čechami (patrně přes jejich jižní část): Češi jej však napadli a způsobili jeho vojsku velké ztráty.

Rastislav záhy **odmítl** hrát **roli vladaře závislého na Francích,** a tak v r. **855 Ludvík** podnikl **další mohutné tažení do Velké Moravy: nedobyl** však **žádné významné hradiště** a musel se spokojit se zpustošením venkova. Rastislav mu to oplatil, když jej při jeho návratu pronásledoval a vyplenil mu přilehlou část východofranského Podunají. Pak se velkomoravský kníže (v r. 861) odvážně zapletl do samotné východofranské politiky, když svou armádou podpořil (opět v Podunají) odboj Ludvíkova syna Karlomana proti jeho otci. Zároveň dokonce Moravané zavraždili v Panonii Pribinu (který zůstal na Ludvíkově straně).

Riskantně rozehraná partie vedla Rastislava k tomu, že se rychle začal ohlížet po způsobu, **jak uniknout i z církevního vlivu Ludvíkovy říše.** Hrozba východofranské odvety totiž narostla v okamžiku, kdy **Ludvík,** rozezlený ztrátou pozic na východě, začal jednat o **spojenectví s Bulharskem** (Bulhaři chápali partnerství s Franky jako posilu ve svém soupeření s Byzantskou říší).

Rastislav pojal úmysl přijmout na Velké Moravě výpravu **misionářů,** kteří **by soustavně připravovali** zemi k pozdějšímu **vybudování vlastní jednotky církevní správy** (konečným cílem bylo zřejmě **arcibiskupství,** jež by Velkou Moravu **vymanilo z vlivu franských biskupů**). Nejspíše v r. **862** vypravil s takovou žádostí **poselstvo do Říma** k **papeži Mikuláši I.** Papež s odpovědí **váhal,** neboť věděl, že vyhovět Rastislavovým záměrům by znamenalo oslabit Východofranskou říši.

Metoděj a Konstantin

Rastislav dlouho nečekal na odpověď a již r. 863 vypravil **obdobné poselstvo do Byzantské říše.** Tam tehdy vládl mladý **císař Michal III. Opilec** (proslul jako účastník divokých pitek a podobných zábav). Rastislavovu žádost pochopil jako nečekanou, ale vítanou **příležitost k prosazení byzantského vlivu** ve střední Evropě i k rozbití vznikajícího bulharsko-franského spojenectví. Navíc měl po ruce dvojici výjimečně schopných mužů vhodných k vedení takové misie.

Byli to **řečtí bratři Konstantin** (později zván též Cyril) **a Metoděj.** Narodili se v severním Řecku v **Soluni** (Thessaloniké), městě s dlouhou křesťanskou tradicí (První list Tesalonickým je nejstarším spisem Nového zákona; viz IV.D.6.c.). Měli za sebou úspěšnou misijní cestu k turkotatarským Chazarům žijícím severně od Černého moře (odtud přivezli ceněné ostatky svatého Klimenta, prvního významného papeže, který žil v 1. století po Kr. a byl zabit na černomořském poloostrově Krym).

Pozornost Konstantina a Metoděje se právě obracela **k Slovanům na byzantském území;** mnozí z nich žili i v soluňské oblasti, a Konstantin a Metoděj tedy dobře znali jejich jazyk (v té době se

všechny slovanské jazyky od sebe jen nepatrně lišily). Konstantin a Metoděj chtěli Slovanům křesťanství přiblížit přelomovým činem: překladem biblického textu do slovanského jazyka. Všichni Slované (včetně například velkomoravských) ovšem tehdy byli ještě negramotní a neexistovalo písmo, jímž by bylo možné slovanský jazyk (s charakteristickými měkkými souhláskami a nosovkami) zaznamenávat; znaky řecké ani latinské abecedy tu nepostačovaly. **Konstantin** tedy **slovanské písmo uměle vytvořil** z prvků písma řeckého a některých písem orientálních; písmo nazval **hlaholice** (slovansky *glagol* = *hláska*). Další postup ovšem zaváněl komplikacemi: slovanský překlad Bible by znamenal **prolomení dosavadního řeckého a latinského monopolu v prostředí evropských liturgických textů.**

Teprve Rastislavova žádost pohnula císaře **Michala III.** k tomu, že **souhlasil s provedením experimentu se slovanskou liturgií,** byť ve vzdálené velkomoravské říši. Franští misionáři na Velké Moravě totiž samozřejmě hovořili i kázali ve slovanském jazyce, ale Bibli používali jen v latinském (případně i v řeckém) překladu. Křesťanství tak mohli prezentovat v mnoha subjektivně zabarvených podobách, o nichž Moravané – neznalí antických jazyků – nemohli vést smysluplnou diskusi. **Slovanské texty při mši** byly tedy **významným nástrojem pro emancipaci** (sebevědomé zrovnoprávnění) **slovanských věřících.**

Život Konstantinův (poslední třetina 9. století):

Staroslověnská legenda z Velké Moravy, byla sepsána za osobní účasti Metodějovy.

Neboť Rostislav, kníže moravský, z vnuknutí Božího a po úradě se svými knížaty a s Moravany vypravil poselství k císaři Michaelovi, v němž pravil: „Náš lid se odřekl pohanství a drží se křesťanského zákona, ale nemáme takového učitele, který by nám pravou křesťanskou víru vyložil, aby též jiné kraje nás napodobily. Pošli nám tedy, pane, takového biskupa a učitele, neboť od vás se vždy dobrý zákon šíří do všech krajů.“

Poznámka na okraj: Z tehdejších písemných pramenů (slovanských) nelze vyčíst, zda o slovanské bohoslužebné texty žádal sám Rastislav, nebo zda šlo o byzantskou iniciativu. Slovanské slovo jazyk *totiž mohlo mít i význam* národ, *takže z konkrétní formulace není jasné, zda Moravané žádali o misii ve svém jazyku, nebo pro svůj národ. Je možné, že s myšlenkou úplné slovanské liturgie na Velké Moravě přišli při cařihradských jednáních Byzantinci (shodou okolností byli již částečně připraveni), ale příběh také připomíná, že již tehdy byl jazyk považován za důležitý znak příslušnosti k národu.*

Shrnutí:

Pokračující východofranské útoky na Velkou Moravu vedly tamějšího knížete Rastislava k tomu, že poselstvem požádal byzantského císaře Michala III. o misii, která by na Velké Moravě šířila křesťanství pomocí slovanských bohoslužebných textů; tak se měl velkomoravský křesťanský život zbavit závislosti na franských biskupech. Úkol splnila (od r. 863/864) byzantská misie řeckých bratrů Konstantina a Metoděje.

Otázky a úlohy:

1. Shrňte nejméně do 3 bodů důvody, pro něž byzantský císař Michal III. vyhověl Rastislavově žádosti.

2. Porovnejte osobnosti knížat Rastislava a Sáma. Jací byli, co měli společného a v čem se lišili?

Výběr z odborné literatury: Lubomír E. Havlík: Kronika o Velké Moravě. Brno 1993. Josef Vašica: Literární památky epochy velkomoravské. Praha 1996. ***Výběr z uměleckých zpracování: Literatura:*** *Antonín Polách: Bratři ze Soluně (román), 1995.* ***Výtvarné umění:*** *Albín Polášek: Cyril a Metoděj (bronzové sousoší na hoře Radhošť v Moravskoslezských Beskydech), 1930.*

d) Činnost cyrilometodějské misie na Velké Moravě

Konstantin a Metoděj se svými společníky dorazili na **Velkou Moravu** v r. **863 nebo 864.** Jejich postup svědčí o **důmyslně naplánované a pečlivě zrealizované akci:**

1. Přeložili do slovanského jazyka (jehož písemnou podobu dnes označujeme jako **staroslověnštinu**) **všechna 4 evangelia** (nejdůležitější liturgické texty); překlady dokončili až na Moravě a za pomoci svých tamějších žáků;

2. Konstantin složil k překladu evangelií **Předzpěv** (staroslověnsky **Proglas**), jímž staroslověnskou liturgii obhajoval (název *Proglas* dnes patří jedné české křesťanské rozhlasové stanici);

3. Přivezli s sebou **ostatky svatého Klimenta** jako názorný doklad oběti pro křesťanskou víru;

4. Přeložili mnohé další **části Bible;**

5. Přeložili některé **mešní modlitby** (používané v Byzantské říši i na Západě);

6. Obohatili velkomoravskou společnost průkopnickými **právními texty:** pravděpodobně sami sepsali staroslověnský Zakon sudnyj ljudem a Metoděj přeložil do staroslověnštiny řecký sborník Nomokánon;

7. Celé úsilí byzantské misie směřovalo k **vyškolení domácího velkomoravského kněžstva,** schopného vést ve staroslověnštině nejen veškerou liturgii, ale také svou vlastní literární činnost.

Konstantin: Proglas (60. léta 9. století):
Předzpěv jsem svatého evangelia.
Jak proroci již dříve předpověděli,
Kristus přichází shromáždit národy,
neboť je světlem celého tohoto světa…
… slyšte všichni lidé slovanští,
slyšte Slovo, od Boha přišlo,
slovo, jež krmí lidské duše,
slovo, jež sílí srdce i rozum,
slovo to, jež vede k poznání Boha…
Nahé jsou všechny národy bez knih
a nemohou zápolit beze zbraně
s protivníkem našich duší…

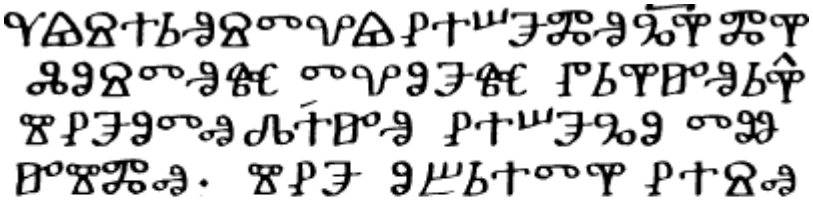

Ukázka velkomoravského textu psaného hlaholicí (sbírka modliteb Kyjevské listy); prvních 14 znaků vlevo nahoře = "césar´stvě naše".

Úspěšné působení byzantské misie patří mezi důvody, pro něž **Východofranská říše** podnikla **další dva mohutné vojenské vpády do Velké Moravy** (v letech 864 a 869): v obou střetnutích se jen s námahou ubránilo centrální knížecí sídlo v Mikulčicích (tehdy ovšem zvané Morava), ale Frankové zpustošili rozsáhlé venkovské oblasti. V prvním případě jim dokonce Rastislav musel slíbit mír, avšak slib nedodržel.

V r. **867 Konstantin a Metoděj s několika svými velkomoravskými žáky** opustili Velkou Moravu a vydali se na cestu **do Říma k papeži Hadriánu II.,** aby jej seznámili s výsledky své práce a získali od něj souhlas se svou činností. Putovali přes Pannonii, kde pobyli u Pribinova syna Kocela a učinili z něj svého spojence.

V r. 868 předali **Hadriánovi II.** Klimentovy ostatky i několik staroslověnských knih. Papež vše s respektem přijal a vysvětil moravské učedníky na kněze. V r. **869** pak vydal list, jímž **úplnou staroslověnskou liturgii povolil s kompromisní podmínkou,** že při slovanské mši se bude číst nejprve text latinský a teprve po něm staroslověnský.

List papeže Hadriána II. (869):

My naplněni trojnásobnou radostí, když jsme prozkoušeli a vysvětili Metoděje i s učedníky, jsme se rozhodli poslat ho, syna našeho, muže svrchovaně moudrého a pravověrného, do vašich zemí, aby vás učil, jak jste prosili, aby překládal knihy do vašeho jazyka v rozsahu veškerého církevního řádu úplně i se svatou mší, to jest službou a se křtem, jak to započal a Boží milostí a na přímluvy svatého Klimenta filozof Konstantin.

Konstantin vážně onemocněl, vstoupil do jednoho římského kláštera (kde přijal řeholní jméno **Cyril**) a brzy nato (v r. **869**) zemřel. **Metoděj** se vydal do Pannonie ke Kocelovi, ale ještě v r. 869 nebo 870 se vrátil znovu do Říma k papeži Hadriánovi a ten jej vysvětil na **arcibiskupa panonského.** Panonská arcidiecéze (nyní vytvořená vyjmutím z arcidiecéze salcburské) zahrnovala i Velkou Moravu, a tím tedy bylo **dosaženo někdejšího Rastislavova cíle:** vymanit církev ve Velkomoravské říši z franského vlivu.

Cyrilův hrob se nachází v chrámu San Clemente, který patří k významným stavebním památkám Říma.

Arcibiskup Metoděj se vracel do Velké Moravy, aniž by tušil, že v zemi právě probíhá **státní převrat. Rastislavův synovec Svatopluk,** spravující nitranskou část státu, uzavřel v r. **870** spojenectví s Východofranskou říší. Rastislav tedy na něj přichystal atentát, ale Svatopluk se o léčce dozvěděl, sám Rastislava zajal a odevzdal jej východofranskému Karlomanovi. Ten pak vpadl do Velké Moravy a snadno ji celou dobyl i vyloupil: odvezl knížecí poklad a od obyvatelstva vybíral daně pro Východofranskou říši. Podle rozhodnutí krále Ludvíka Němce Frankové zajatého Rastislava oslepili a pak jej umístili v jakémsi východofranském klášteře, kde někdejší mocný velkomoravský kníže zůstal až do konce svého života. I Metoděj byl po svém návratu na Velkou Moravu zajat i uvězněn ve Východofranské říši.

Shrnutí:

Konstantin a Metoděj na Velké Moravě přeložili do staroslověnštiny klíčové části Bible i další bohoslužebné texty. Připravili též velkomoravské kandidáty kněžské služby ve staroslověnštině. Pak se vypravili do Říma, kde papež Hadrián II. jejich počínání schválil, jejich žáky vysvětil na kněze a Metoděje jmenoval arcibiskupem pro Pannonii včetně Velké Moravy (Konstantin-Cyril zemřel r. 869). Na Velké Moravě však byl mezitím Rastislav svržen svým synovcem Svatoplukem.

Otázky a úlohy:

1. Proč byzantští misionáři Konstantin a Metoděj usilovali také o podporu ze strany papeže?

2. Které důvody mohly ovlivnit papeže Hadriána při jeho rozhodnutí založit panonskou arcidiecézi na úkor východofranského Salcburku?

3. Odhadněte motivaci Svatoplukovy vzpoury.

Výběr z odborné literatury: Václav Černý: Soustavný přehled obecných dějin literatury naší vzdělanosti, 1 – 3. Jinočany 1996 – 2005. Česká literatura od počátků k dnešku. Praha 1998. Josef Hrabák: Ze starší české literatury. Praha 1979. Tomáš Kubíček et al.: Literární Morava. Brno 2002. Zdeňka Tichá: Cesta starší české literatury. Praha 1984.

e) Svatopluk a vrcholný rozmach Velké Moravy

Moravané se proti východofranské nadvládě bouřili natolik, že **Frankové** poslali v r. 871 na Velkou Moravu **vojenskou posilu** se **Svatoplukem** v čele. Avšak jakmile přitáhli k Mikulčicím, Svatopluk **přešel na stranu Moravanů** a s jejich vojskem uštědřil Frankům drtivou porážku. Tím skončila východofranská okupace (vojenské obsazení) Velké Moravy a Svatopluk se stal **knížetem.**

V r. 873 **nový papež Jan VIII.** přikázal východofranským biskupům **propustit na svobodu Metoděje,** ale zároveň vydal **zákaz staroslověnské liturgie.** Metoděj se vrátil do Velké Moravy a navzdory papeži tam pokračoval ve staroslověnských bohoslužbách. V r. **874 Svatopluk** prostřednictvím svého poselstva slíbil východofranskému králi Ludvíku Němci mír i každoroční placení tributu pacis. Učinil tak zjevně proto, aby si uvolnil ruce pro **územní rozšíření svého knížectví o sousední slovanské oblasti,** především o **Čechy.**

V následujících letech Svatoplukovi **Moravané** skutečně **ovládli** celé **Čechy,** téměř celé **Slovensko,** velkou **část Pannonie,** část **Polabských Slovanů,** polské **Krakovsko** (území přilehlé k moravské a slovenské hranici) a **část rakouského Podunají.** Moravané svou expanzi často zdůvodňovali šířením staroslověnské liturgie. Za své válečné úspěchy vděčili **profesionálnímu vojsku** vyzbrojovanému i živenému z **daní** (odváděných např. ve formě oděvů aj.).

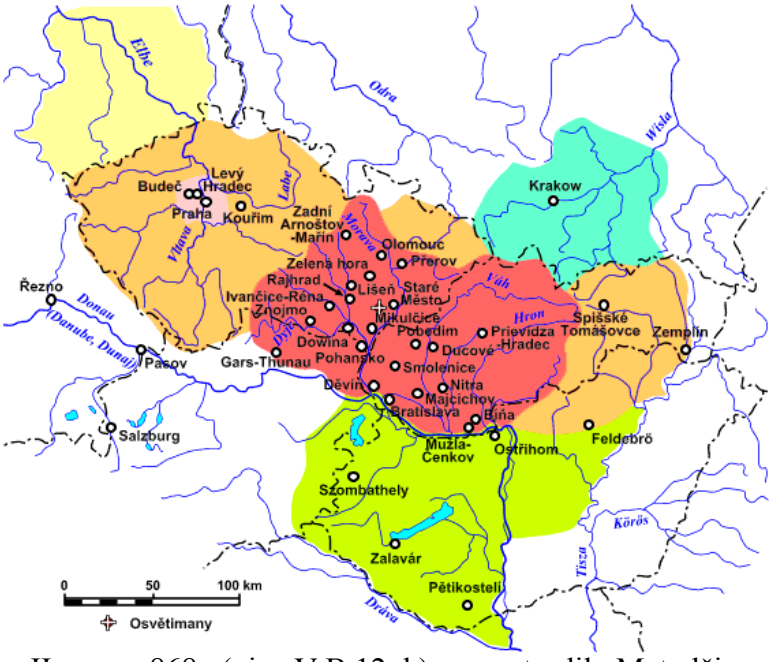

Velká Morava kolem r. 885: území za Mojmíra I. a Rastislava, připojeno Svatoplukem, poplatné Svatoplukovi, České knížectví.

Mezi velkomoravskými zastánci obou liturgií vypukly vleklé spory. V r. 879 Svatopluk prostřednictvím svého poselstva žádal o stanovisko přímo Jana VIII. a ten předvolal Metoděje do Říma. Zestárlý, avšak fyzicky stále obdivuhodně zdatný misionář uposlechl a v osobních jednáních s papežem dokázal celé dílo cyrilometodějské misie obhájit. Jan VIII. pak r. **880** vydal **písemný souhlas se staroslověnskou liturgií** za podmínek stanovených již Hadriánem II. v r. 868 (viz V.B.12.d.) a potvrdil Metodějovu arcibiskupskou hodnost.

Metoděj se pak vrátil na Moravu, avšak zanedlouho byl pozván do Byzance, aby konečně také tam podal svědectví o výsledcích byzantské misie. Cestu **do Cařihradu** podnikl v letech 881 – 882 a císaři Basiliovi I. Makedonskému představil i několik svých velkomoravských učedníků (podobně jako při své první římské cestě k Hadriánovi ještě s Konstantinem).

V r. **885 Metoděj na Velké Moravě zemřel** jako asi sedmdesátiletý. Po smutečních obřadech sloužených v latině, řečtině a staroslověnštině byl pohřben v jednom z významných velkomoravských kostelů. Přesné údaje neznáme: zdá se, že konkrétní chrám ani hrob nebyly dosud mezi množstvím archeologicky odkrytých velkomoravských lokalit bezpečně identifikovány.

Metoděj na sklonku svého života vybral za svého nástupce velkomoravského kněze **Gorazda.** Avšak po Metodějově smrti **papež Štěpán V.** jmenoval do čela velkomoravské církevní správy východofranského kněze **Wichinga** a **zakázal staroslověnskou liturgii** (slovanský jazyk směl nadále znít pouze při výkladech Bible určených pro prostý lid). **Svatopluk papežské stanovisko**

podpořil. V r. **886** byli **staroslověnští kněží** (vesměs Metodějovi žáci) **z Velké Moravy vyhnáni.** Většina jich nalezla útočiště v Bulharsku, kde pokračovali v budování slovanského písemnictví.

Bouřlivé události v oblasti náboženského života však nesetřely skutečnost, že **Velká Morava dosáhla za Svatoplukovy vlády politicky i kulturně svého vrcholu** a zařadila se **mezi velmi vlivné evropské státy.**

Největší velkomoravská hradiště se obklopila satelitními osadami, s nimiž vytvořila **významné aglomerace.** Samotné hradiště **Mikulčice** mělo asi 300 obyvatel, avšak s přilehlými osadami až 2 000 lidí. Uvnitř mikulčického hradiště stály jen **nadzemní stavby** (většinou sruby), polozemnice se staly příznačnými pro venkov. Nejdůležitější velkomoravské budovy byly kamenné: **knížecí palác** v Mikulčicích měl délku 26 metrů, největší mikulčický **chrám** byl trojlodní o impozantních rozměrech zhruba 36 x 12 m.

Na Velké Moravě pracovalo mnoho **pecí na tavení železa i mědi a na výrobu keramiky i skla. Řemeslná výroba** navazovala na domácí tradice obohacené různorodými vlivy karolinskými, avarskými, byzantskými, a dokonce orientálními. Mezi **typické velkomoravské produkty** patří mnohé druhy **kovových šperků – měděných, pozlacených, stříbrných i zlatých.** Některé z nich byly zdobené **technikou granulace** (pokrývání povrchu drobnými zrnky kovu) a **filigránu** (tvarování z jemného drátku). Moravané vyráběli **gombíky** (zdobené duté kulovité knoflíky; jeden jejich exemplář je zobrazen na líci české dvoukorunové mince z emise platidel z r. 1993), **náušnice** (hroznovité, bubínkovité, košíčkovité, sloupkovité aj.), prsteny, náhrdelníky, závěsné **křížky, nákončí** (kovové návleky na konci opasku naproti přezce; často byly zdobeny ornamentálními či figurálními motivy) aj.

Ozdobný charakter měly i četné **součásti válečnické zbroje a koňských postrojů.** Velkomoravská kultura vynikala také **kvalitou keramických nádob a železných nástrojů i zbraní.** Dochovaly se dokonce útržky velkomoravských tkanin.

Příklady velkomoravských šperků (gombík, náušnice, nákončí) a rekonstrukce velkomoravského kostela v Kopčanech na Slovensku

Shrnutí:

Svatopluk významně rozšířil velkomoravské území o řadu sousedních krajů: jeho říše zahrnovala i prakticky celé České země a Slovensko. Přes Metodějovu diplomatickou aktivitu neměly papežské souhlasy se staroslověnskou liturgií dlouhého trvání. Po Metodějově smrti (885) byli staroslověnští kněží z Velké Moravy vyhnáni. Velká Morava však zůstávala významnou evropskou mocností a vynikala i v urbanistice, řemeslech a obchodu.

Otázky a úlohy:

1. Pokuste se sepsat psychologický portrét knížete Svatopluka.

2. Porovnejte rozměry největšího mikulčického kostela s nějakou chrámovou stavbou ve vašem okolí.

Výběr z odborné literatury: Jaroslav Šonka: Kronika čtená rýčem. Brno 1982. ***Výběr z uměleckých zpracování: Hudba:*** *Eugen Suchoň / Ivan Stodola aj.: Svatopluk (opera), 1959.*

f) Situace v Čechách a kníže Bořivoj z rodu Přemyslovců

Nyní zaměřme svou pozornost rovněž na západní část Českých zemí, tedy přímo na Čechy. Rozdíly mezi Čechami a Moravou existují odedávna (viz již III.B.4.). Morava jako komunikačně přístupnější se v raném středověku stala ohniskem vývoje Sámovy říše i Velké Moravy, avšak **Čechy obklopené prstencem pohraničních hor zůstávaly uzavřenější.** Od 7. do 9. století hrály především roli nárazníkového pásma mezi Moravou a Franky a jedinými významnými konkrétními událostmi tu byly bitva u Wogastisburgu v r. 631 nebo 632 (viz V.B.11.b) a řezenský křest 14 českých velmožů v r. 845 (viz V.B.12.c).

Obyvatelstvo Čech **původně** tvořilo **několik kmenů,** jež se postupně spojily **v etnicky jednotný celek Čechů.** Písemné prameny tu však uvádějí různá obyvatelská jména, o nichž není jasné, zda náležejí kmenům starým, nebo jen sídelně odlišeným částem kmene nového.

Kristiánova legenda (konec 10. století):

Autor, jehož jméno je nejisté, byl český mnich a psal latinsky; pokusil se shrnout nejstarší události českých dějin. Po vylíčení Velké Moravy pokračuje takto:

Leč Slované čeští, pod samým arkturem sídlící, oddáni byli modloslužbě… Posléze ranou morovou jsouce sužováni na jakousi hadačku se podle pověsti obrátili o nadějnou radu a prorockou odpověď. Dostavše ji založili hrad a dali mu jméno Praha. Potom nalezli velmi prozíravého a rozvážného muže, kterýž jen vzděláváním polí se zabýval, jménem Přemysl, podle výroku hadaččina knížetem čili správcem si ho ustanovili, davše mu za manželku onu hadačku pannu. A tak z pohromy a všech ran morových posléze vytrženi, napříště po onom jmenovaném knížeti z jeho potomků sobě vladaře čili vévody v čelo stavěli, sloužíce modlám démonů a pohanským obřadům obětním se nezkrotně oddávajíce, až konečně panství říše té se dostalo jednomu z rodu těch knížat, jménem Bořivoji.

Je zřejmé, že právě k této době se vztahují nejznámější z příběhů, jimž posléze český spisovatel Alois Jirásek (1851 – 1930) dal dnes všeobecně užívaný název **Staré pověsti české.** Nakolik však texty o praotci Čechovi, o Libuši a Přemyslovi či třeba o dívčí válce odrážejí skutečné historické události, to zůstává předmětem diskusí. Zdá se, že tyto pověsti (lépe bychom snad měli říci ***mýty***) se utvářely postupně. Jejich jádro vzniklo jako **součást lidové slovesnosti** (Přemyslovo oráčství souvisí s prastarým rituálem vladařského svatého sňatku i posvátné orby; viz IV.B.4.). K ústně tradovanému základu se však záhy připojovaly další pasáže **pod vlivem vkusu profesionálních literátů,** a dokonce **zahraničních předloh.**

Praotec Čech má leccos společného s izraelským Mojžíšem i římským Aeneem a zůstává otázkou, zda soulad ve jménech Přemysla a Libuše (obě jména svým významem představují žádoucí spojení rozumu a citu) vychází z historické skutečnosti, nebo zda tu jde o produkt nadaného slovesného tvůrce. Jedna ze starých pověstí českých – o Lucké válce (tedy o vítězství středočeských Čechů nad severočeskými Lučany) – má dokonce charakter hrdinské epické skladby, ale její další vývoj ustrnul, neboť pozornost se přenesla k dramatickým událostem souvisejícím přímo s dynastií Přemyslovců.

***Jméno* Čech** *snad znamenalo přibližně totéž jako výraz* člověk našeho rodu; *přípona* –ch *totiž u českých podstatných jmen rodu mužského životného byla znamením domáckého, citově kladně zabarveného pojmenování (srovnej s tím pozdější osobní jména, jež dnes slouží jako příjmení:* Mach *odvozeno od* Martin *nebo* Pech *od* Petr; *rovněž* brach *od* bratr – *srovnej s dnešním* brácha*).*

Povolání Přemysla Oráče k vladařství (freska z rotundy svaté Kateřiny ve Znojmě – 1. polovina 12. století)

Josef Václav Myslbek: sousoší Přemysl a Libuše (1881) v Praze

Starý kmen Čechů původně obýval jen roviny na západ od dolní Vltavy. **Prvním známým představitelem zdejšího vládnoucího rodu Přemyslovců je kníže Bořivoj.** První zmínka o něm se objevila v pramenech v souvislosti s r. **872,** kdy východofranské vojsko plenilo Čechy ve snaze (nakonec neúspěšné) proniknout do Velké Moravy a ztrestat nového velkomoravského knížete Svatopluka za úskok, jímž se chopil vlády (viz V.B.12.e.).

Bořivoj byl tehdy velmi mladý, sotva dvacetiletý, a krátce poté se oženil s ani ne patnáctiletou **Ludmilou** z kmene (?) Pšovanů. Z jejich dětí se posléze do dějin zapsali bratři **Spytihněv a Vratislav.**

Na počátku 80. let 9. století Svatoplukovi Moravané dobyli Čechy (viz V.B.12.e.) a **Bořivoj se jim musel podřídit;** byl pak **na Moravě pokřtěn** (v r. 883?), zřejmě přímo **Metodějem.** Domů se vrátil s doprovodem několika moravských kněží staroslověnské liturgie, kteří pak pokřtili Ludmilu. Knížecí pár dal vybudovat na svém sídle, hradišti **Levý Hradec** (nad Vltavou na severním okraji Pražské kotliny), první chrámovou stavbu v Čechách, **kostel svatého Klimenta** (dodnes stojí patrně s původními základy). Krátce poté však Bořivoj s Ludmilou přesídlili na nově založené (?) hradiště jménem **Praha** na protáhlém návrší nad brodem přes Vltavu (*Praha* = zřejmě *vyprahlé místo,* méně pravděpodobně *strmý břeh*). Na hradišti Praha Bořivoj s Ludmilou založil kostel Panny Marie. Hradiště se v následujících staletích přeměnilo v Pražský hrad.

Shrnutí:

Počátky svébytného vývoje slovanského kmene Čechů spadají do poslední třetiny 9. století a jsou spjaty s knížetem Bořivojem z rodu Přemyslovců i s jeho manželkou Ludmilou; po dobytí Čech velkomoravskými vojsky oba přijali z Velké Moravy křesťanství se staroslověnskou liturgií a ve středních Čechách založili nad Vltavou hradiště Prahu.

Otázky a úlohy:

1. Převeďte uvedený úryvek z Kristiánovy legendy do podoby odborného pojednání, psaného dnešním jazykem. Zejména se pokuste vystihnout pravdivé jádro příběhu o hadačce (Libuši?).

2. Načrtněte mapu středních Čech a vyznačte do ní místa spojená s prvním oddílem Jiráskových Starých pověstí českých.

Výběr z odborné literatury: Bohuslav Hlinka: Spor o praotce Čecha. Praha 1984. Vladimír Karbusický: Báje, mýty, dějiny. Praha 1995. Dušan Třeštík: Mýty kmene Čechů. Praha 2003. ***Výběr z uměleckých zpracování: Literatura:*** *Alois Jirásek: Staré pověsti české, 1894; August Sedláček: Sbírka pověstí historických lidu českého v Čechách, na Moravě i ve Slezsku, 1894.* ***Hudba:*** *Bedřich Smetana / Josef Wenzig, Ervín Špindler: Libuše (opera), 1881.* ***Film:*** *Staré pověsti české (loutkový film, režie Jiří Trnka, 1952; cena diváků na filmovém festivalu v Benátkách 1953).*

g) Mojmír II. a zánik Velké Moravy

Těsně **před rokem 890 zemřel** ve věku asi 36 let **Přemyslovec Bořivoj,** jenž vládl kmeni Čechů v rámci Velké Moravy. Bořivojova smrt utužila velkomoravské panství nad Čechami. V r. 890 se spolu setkali – kdesi při jihovýchodní hranici Východofranské říše – východofranský král Arnulf a velkomoravský kníže Svatopluk: Arnulf se smířil s postavením Čech jako součásti Velké Moravy a zároveň byla zahájena jednání o definitivním míru mezi oběma státy. Jednání se táhla několik let a v jejich průběhu se obě strany snažily zajistit si výhodnější vyjednávací pozici dalšími vzájemnými potyčkami (tehdy také odešel z Velké Moravy do Východofranské říše profranský moravský biskup Wiching; viz V.B.13.e.). Avšak v r. **894 Svatopluk zemřel** (po bezmála čtvrtstoletí vlády) a zároveň pro oba státy zesílilo **nebezpečí pramenící z vpádů ugrofinského národa Maďarů** z uralské jazykové rodiny (viz V.A.).

Maďaři, známí jako obratní jezdci na koních, stěhující rychle své stanové tábory, se přesouvali z východu do úrodné Pannonie již od 60. let 9. století (podněcováni nejen potřebou nových vhodných pastvin, ale také tlakem dalších kmenů z východu). Kočovný pastevecký život Maďarů ovšem postupně podléhal společenské diferenciaci. Účinnost maďarských útoků se zvýšila, když Maďaři vytvořili kmenový svaz vedený náčelníkem **Árpádem** († po r. 900)**,** zakladatelem **dynastie Arpádovců.**

Na velkomoravský trůn nastoupil Svatoplukův syn **Mojmír II.** Od počátku musel čelit **silným vnitřním rozbrojům i odstředivým tendencím,** jež ve Velké Moravě po smrti mocného Svatopluka vypukly. Mojmírovi nepomohlo ani okamžité uzavření míru s Franky (ještě r. 894). Již v r. **895 představitelé kmenů z Čech,** vedení Bořivojovým starším synem **Spytihněvem I.,** přijeli do **Řezna** na jednání krále **Arnulfa** s jeho velmoži a východofranskému králi tam **slíbili věrnost.** Tím **se Čechy odtrhly od Velké Moravy** a vytvořily se podmínky k oživení franských nároků na české území (viz V.B.5.c.). Podobný vývoj se odehrál i u těch Polabských Slovanů, kteří byli kdysi součástí Svatoplukovy říše.

Maďarské útoky proti Moravanům a Frankům zesílily a **Velká Morava** v nich **zanikla.** Přesnější časové určení jejího zániku může být předmětem diskusí, avšak jako zlomový okamžik se tradičně uvádí velká bitva v r. **907** pravděpodobně nedaleko dnešní Bratislavy. Maďaři zde porazili Franky, zatímco Moravané se bitvy vůbec neúčastnili, z čehož lze usuzovat, že již vzdali obranu svých slovenských území. A v následujícím roce 908 Maďaři protáhli Moravou až do východofranského Polabí, aniž by jejich postupu Moravané bránili. Rovněž není znám další osud Mojmíra II.

Středověká legenda Zázraky svatého Apra:

Když se Uhrům nikdo nestavěl na odpor – ani se totiž nechtěl stavět na odpor Božímu hněvu, ježto všem hrozil právem – vyvrácena byla Moesie a po rozboření příbytků Moravanů, snad jim rodem příbuzných, vtrhli Uhři do Pannonie, jež se měla stát v budoucnu jejich.

Zdá se, že po ztrátě všech mimomoravských území byl zánik dynastie Mojmírovců hlavním impulsem k úpadku státní správy na samotné Moravě. Církevní organizace – i na úrovni moravských biskupů – však pokračovala dále za současné existence obou liturgií, staroslověnské a latinské, až zhruba do poloviny 10. století.

Velká Morava představuje **významnou etapu českých dějin** a náležela i **mezi evropské velmoci.** Vyznačovala se **vyspělou kulturou** (vzniklou svébytným propojováním rozličných,

zeměpisně i dosti vzdálených podnětů) a nadčasový vliv si vydobyla zejména svým **staroslověnským písemnictvím:** šlo o **první literaturu slovanského světa** a staroslověnština se navíc stala po řečtině a latině teprve **třetím biblickým jazykem evropského křesťanství.** Dílo moravských staroslověnských literátů i kněží ovlivnilo **rozvoj literatury v Bulharsku, Chorvatsku, Slovinsku, Srbsku i Rusku,** ale také samozřejmě **v Čechách.** Velká Morava byla **prvním státem** vybudovaným **na základě spojení českých a slovenských krajů;** druhým takovým státním útvarem se stalo až Československo (1918 – 1992).

Cyril a Metoděj se stali **křesťanskými světci** a papež Jan Pavel II. je v r. 1982 prohlásil za **patrony Evropy** (přiřadil k nim ještě **Benedikta z Nursie**). Cyrilometodějský den **(5. červenec)** je **českým státním svátkem.** Tehdy se každoročně konají **křesťanské slavnosti na Velehradě,** v klášteře ze 13. století, jenž stojí v centrální oblasti někdejší Velké Moravy.

Poté, co se Maďaři významným způsobem podíleli na zániku Velké Moravy, testovali až **do poloviny 10. století** ještě další možnosti pro své usídlení dramatickými vpády do mnoha zemí: během šedesáti let **pustošili Německo, Francii, Španělsko, Itálii a Balkánský poloostrov.**

Evropa je poznala pod dvěma jmény: slovo Maďar náleželo původně jednomu z maďarských kmenů; když však tyto kmeny přechodně žily v sousedství kmenů turkotatarských (z altajské jazykové rodiny), získaly od nich jméno Ungar. A podle tohoto druhého názvu jsou dnes Maďaři označováni ve většině evropských jazyků. Čeština si ovšem udržela možnost jemného rozlišování: **Maďarsko** je pro nás dnešní středoevropský stát a jako **Uhry (Uhersko)** pak nazýváme jeho předchůdce, království vybudované v 10. – 11. století a zahrnující i mnoho okolních krajů, zejména Sedmihradsko (dnešní severozápadní Rumunsko), část Chorvatska a Slovensko. **Slovensko** bylo **součástí Uher tisíc let** a svědčí o tom nejen některá maďarská slova ve slovenštině, ale i názvy českých měst Uherské Hradiště nebo Uherský Brod, ležících dnes sice při slovenské, kdysi však při uherské hranici.

Uhry ve 14. století

Árpádovci, uherská zakladatelská dynastie, vládli až **do r. 1301.**

Otázky a úlohy:

1. Které prvky velkomoravské historie či kultury mohou být – podle vašeho názoru – inspirativní pro dnešní českou společnost? Které nikoli? Napište na toto téma krátké pojednání.

2. Jaké úmysly mohly vést českého knížete Spytihněva při jeho politickém příklonu k Východofranské říši?

3. Sestavte výběrový přehled významných maďarských osobností v oblasti vědy, kultury nebo sportu.

Shrnutí:

Po Svatoplukově smrti (894) se Velká Morava začala kvůli vnitřním konfliktům rozkládat. V r. 895 se kmeny v Čechách vedené Bořivojovým synem a nástupcem Spytihněvem I. od ní odtrhly a slíbily poslušnost Východofranské říši. Zánik Velké Moravy pak byl dokonán (kolem r. 907) vpády kočovných ugrofinských Maďarů, kteří se usazovali v Pannonii. Velká Morava trvala tři čtvrtě století (asi 832 – asi 907) a vládla v ní 4 knížata: Mojmír I., Rastislav, Svatopluk a Mojmír II.).

Výběr z odborné literatury: Lazsló Kontler: Dějiny Maďarska. Praha 2002. ***Výběr z uměleckých zpracování: Architektura:*** *Arpádův památník v Ópusztaszeru.*

14. Počátky Českého knížectví (9. – 11. století)
a) Bořivojovi synové Spytihněv I. a Vratislav I.

1. Mezi Velkou Moravou a Německem

Podobně jako v době Sámovy říše či Velké Moravy **také v počátcích Českého knížectví** stála před obyvateli Českých zemí **otázka, zda se v kulturní a politické orientaci obrátit spíše k Východu, či k Západu.** V čase prvních přemyslovských knížat byl Východ reprezentován velkomoravskou tradicí (v Čechách ještě v 10. století působili staroslověnští kněží i literáti), Západ pak znamenal svébytný vývoj Čech a případné jejich sblížení s Východofranskou říší.

Tam ovšem v r. 911 vymřela východofranská větev dynastie Karlovců (sídlící v bavorském Řezně na Dunaji) a od té doby o obsazení trůnu rozhodovala vždy volba (viz V.B.7.). Při této volbě vybírali krále ze svého středu nejvýznamnější velmoži. Po intermezzu vlády Konráda Franckého byl jako další král zvolen v r. 919 **Jindřich I. Ptáčník** ze saské dynastie **Liudolfingů** (sídlící v saském Magdeburgu na Labi). Od té doby se území někdejší Východofranské říše nazývá **Německo** a Liudolfingové v něm vládli do r. 1024.

První tři česká knížata (zleva): Bořivoj, Spytihněv a Vratislav (freska ve Znojemské rotundě, 1. polovina 12. století)

2. Spytihněv I. († 915)

Přemyslovec Spytihněv I. byl **prvním českým panovníkem se zřetelně prozápadní orientací** své politiky. Využil všeobecné nespokojenosti s daňovými povinnostmi vůči velkomoravskému knížeti a v r. 895 vymanil české kmeny z moci Velké Moravy. Přivedl jejich zástupce **do Řezna, kde slíbili věrnost Karlovcům výměnou za slib ochrany** především před Moravany (viz V.B.13.g.). Znamenalo to také **pevné začlenění Čech do řezenské diecéze.** Zřejmě právě těmito činy Spytihněv vyzdvihl **dynastii Přemyslovců** na pozici zřetelně **nejvýznamnějšího rodu v Čechách.**

Byl to také Spytihněv, který **rozšířil území českého přemyslovského knížectví na větší část středních Čech. Bezpečné hranice i efektivní výkon státní správy** si pojistil zvelebením či založením několika **pomezních hradišť:** Budče a Libušína na dnešním Kladensku, Tetína nad Berounkou a Mělníku i Staré Boleslavi na Labi.

Známou se stala obzvláště stavba kostela svatého Petra na akropoli hradiště **Budeč.** Jedná se o rotundu (kostel kruhového nebo oválného půdorysu, někdy opatřený apsidou – zpravidla půlválcovým závěrem stavby, určeným pro oltář). Budečská rotunda stojí (rozšířená pozdějšími přestavbami) dodnes a je **nejstarší v úplnosti dochovanou českou stavbou** (a jedinou takto zachovanou stavbou velkomoravského stáří na území České republiky).

Kristiánova legenda (konec 10. století):

Bořivoj… dokonav běh času svého, pln dnů a dobroty na věčnost se odebral, naplniv života svého třicet pět let. Po něm ujal se vlády prvorozený syn jeho Spytihněv, všemi ctnostmi a přímo pověstí

svatosti neobyčejně se skvějící. Byť následovníkem otcovým, zakládal chrámy Boží, shromažďoval kněze a kleriky a dokonalý byl u víře Kristově. Dokonav čtyřicet let svého života, opustil tento svět a vznesl se k hvězdám.

3. Vratislav I. (vládl 915 – 921)

Když Spytihněv v r. **915** zemřel, na knížecí trůn nastoupil jeho mladší bratr **Vratislav I.** Ten však byl již za bratrovy vlády – a zjevně ve shodě s ním – spolutvůrcem české politiky. Kolem r. 906 se totiž oženil (jako asi osmnáctiletý) s **Drahomírou,** knížecí dcerou z **polabského slovanského kmene Stodoranů** (zvaného též **Havolané**), sídlícího u středního Labe, nedaleko dnešního Berlína. Sňatek měl nepochybně vyvažovat nový, vstřícný vztah Čechů k Německu. Mladému páru se narodili dva synové, starší **Václav** (narozen asi r. 907) a mladší **Boleslav** (narozen kolem r. 915). Oba synové byli pojmenováni promyšleně: obě jména mají tentýž význam (více slávy); jméno Václav bylo ovšem vytvořeno z češtiny, zatímco Boleslav ze staroslověnštiny (srovnej v dnešní ruštině *boleje* = *více*).

Václav jako prvorozený knížecí syn byl poslán na hradiště Budeč, kde o jeho **knižní vzdělání** pečovala jeho babička **Ludmila.**

Vratislav založil na Pražském hradě druhý tamější **kostel,** zasvěcený **svatému Jiří.** Kostel se v následujících staletích dočkal několika rozšiřujících přestaveb a dnes patří mezi nejznámější české chrámové stavby. Kníže Vratislav zemřel předčasně (po pouhých 6 letech vlády) v únoru 921.

České knížectví na počátku 10. století (na mapce vpravo jsou vyznačena klíčová hradiště)

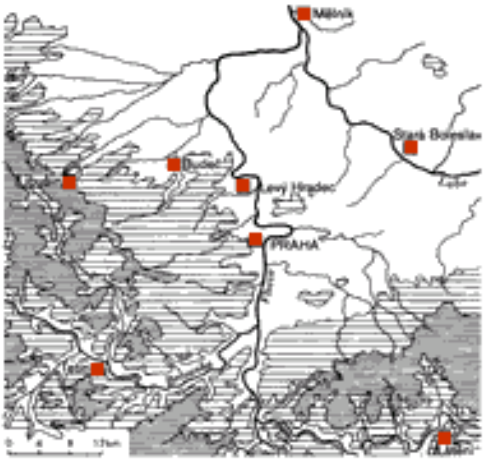

Otázky a úlohy:

1. Najděte – podle svých nynějších znalostí – alespoň jeden případ, kdy se v pozdějších českých dějinách také (podobně jako kolem r. 900) vybíralo ze dvou různých možností zahraničněpolitické orientace. Našli byste jiný takový příklad u nějakého dalšího státu?

2. Bořivoj, Ludmila, Vratislav, Václav nebo Boleslav – to jsou jména oblíbená i v nové době: připomeňte a stručně charakterizujte několik známých nositelů těchto křestních jmen.

Shrnutí:

Na počátku 10. století bylo dokončeno utváření Českého knížectví jako státu zahrnujícího sice jen většinu středních Čech, ale budujícího účinnou státní správu a promyšlenou zahraniční politiku. Přemyslovci se – podobně jako jiná knížata – často nedožívali vysokého věku, a tak se v jediném okamžiku v politice střetávaly zájmy i tří různých generací.

Výběr z odborné literatury: Nejstarší legendy přemyslovských Čech. Praha 1969. Dušan Třeštík: Počátky Přemyslovců. Praha 2001.